

УДК 37.01:355.232 (477)

Стасюк Є.В., Національна Академія Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького, м. Хмельницький

ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРА-ПСИХОЛОГА ПРИКОРДОННОГО ВІДОМСТВА

В статті здійснено аналіз системи психологічного забезпечення діяльності прикордонного відомства (виділили шляхи її удосконалення), визначено головні складові професійної діяльності офіцера-психолога та її особливості.

Ключові слова: професійна діяльність, психологічне забезпечення.

Постановка проблеми. Актуальність ефективного вирішення проблеми психологічного забезпечення соціально пріоритетних видів діяльності зростає в Україні з кожним роком. Зумовлено це як внутрішніми бурхливими соціально-економічними перетвореннями, так і все більшою інтегрованістю країни до загального стрімкого розвитку світової цивілізації.

За таких умов питання розробки моделей професійної діяльності фахівців різного профілю займає одне з центральних місць в науково-прикладних напрямках психологічної науки (психології праці, військової психології, інженерній психології, психології спорту тощо).

Разом з тим, негативні тенденції масової психологічної практики (в тому числі й у структурі Державної прикордонної служби України) свідчать про відсутність позитивного досвіду співпраці практичних психологів із науковцями, які системно проектують практично зорієнтовані концепції, моделі, технології, що характеризуються потенційною ефективністю і готові до експериментального випробування. І якщо така ситуація у психологічній науці наприкінці ХХ століття була закономірним відображенням соціально-політичних деградацій в державі, то в сучасних умовах розвитку незалежної України та взятого курсу на євроінтеграцію вона є цілком непридатною.

Мета. За таких умов одним із завдань нашого дослідження ми визначили обґрунтування та розробку моделі професійної діяльності офіцерів-психологів органу охорони державного кордону, сутність якої полягає в оцінці інноваційних введень у здійснювану ними діяльність, а також розширення внутрішніх горизонтів для їх особистісного професійного зростання в ній.

Виклад основного матеріалу. Вибір нами даного шляху удосконалення професійної діяльності офіцерів-психологів органів охорони державного кордону через створення моделі їх професійної діяльності не є випадковим.

Адже *моделювання (франц, modele - зразок)* є одним із найбільш успішно застосованих методів наукового пізнання станів, процесів та систем за допомогою їх реальних або ідеальних моделей [2; 3; 9; 12 і т.д.].

На думку С.Л. Оптнера [9], моделювання передбачає рух від абстрактного задуму до конкретного плану зміни системи, оперування узагальненими поняттями, прогнозування майбутнього на основі розуміння діючих тенденцій і суперечностей та обґрунтування рішень, спираючись на розуміння, а не на минулий емпіричний досвід.

Тобто за допомогою моделювання професійної діяльності офіцера-психолога органу охорони державного кордону ми дістанемо здатності абстрагувати подібні ознаки або властивості у різних за природою процесах здійснюваної ним діяльності, його особистості та об'єктах професійного впливу, а також встановити певні відношення між ними. Це складний процес пізнання, спрямований на вдосконалення концептуальних засад професіональної діяльності офіцерів-психологів та створення передумов для більш досконалого виконання ними професійних функцій. На нашу думку, його належить розпочинати з розробки загального поняття моделі, адже щодо неї модель професійної діяльності офіцера-психолога буде виступати як часткова категорія.

Спираючись на аналіз наукових джерел [2; 3; 4; 7; 11; 12; 14 і т.д.], під поняттям „модель” прийнято розуміти матеріальну чи концептуальну систему, яка:

- а) у тій чи іншій формі відбиває, відображає деякі суттєві властивості та відмінності оригіналу;
- б) у точно вказаному стилі змінює цей оригінал;
- в) водночас із вивченням оригіналу дає про нього нову інформацію.

Тобто модель, як одна із основних категорій теорії пізнання є засобом формування чіткого уявлення про дійсність, а процес моделювання – науково-обґрунтованим методом оцінки систем довільної природи, який може використовувати при ухваленні рішень у всіх сферах людської діяльності [3].

Загальноприйнятою у психологічній літературі класифікацією моделей, в залежності від форми і повноти відображення об'єкта, процесу або системи, вважається їх поділ на три основні різновиди: знакові (образні, вербальні, математичні), програмні (алгоритмічні, евристичні, схемні) і предметні (біонічні) моделі [4; 12].

Але, зрозуміло, що така класифікація моделей є вже надто загальною і не може охопити та врахувати все різноманіття методу моделювання.

Наприклад, поряд із введенням у психологію вищезазначеної тріади [12], яка стала класичною, досить оригінальні різновиди моделей: „адапційна”, „професійна”, „учбова”, „модель-взірець” та „модель-заступник” були запропоновані також: Л.М. Митиною [8], М.М. Ржецьким [13], В.А. Штоффом [8]. Однак, на відміну від зазначеної класифікаційної тріади моделей, вони перш за все є здобутками педагогічної практики, і є менш прийнятими до нашого дослідження.

Отже, консолідувавши загальні уявлення про поняття моделі і їх класифікацію. При розробці моделі професійної діяльності офіцерів-психологів у як найбільш адекватний метод моделювання ми обрали метод схематизації (грец. *schema* – зовнішній вигляд, форма), тобто домінування (виділення) схожих рис системи за допомогою графічних об'єктів, що відтворюють кількісні співвідношення і дають можливість здійснювати прогноз щодо змін її параметрів [12]. Це означає, що за допомогою схематичної моделі ми дістали здатність не тільки виділити й теоретично описати взаємозалежність між собою її структурних елементів, але й відобразити їх графічно.

При цьому з огляду на той факт, що ми досліджували професійну діяльність офіцерів-психологів органів охорони державного кордону не ізольовано – прогностично, а з позиції вже існуючої системи психологічного забезпечення діяльності прикордонного відомства, мова йшла про побудову не прогностичної, а адаптаційної моделі.

Іншими словами, мета нашого дослідження полягала в розробці моделі, яка б поряд із теоретичною цінністю описувала б специфічні особливості професійної діяльності офіцера-психолога прикордонного відомства і мала практичне значення (адаптувала).

Крім вищезазначеного, на думку провідних науковців вітчизняної психології О.П. Євсюкова, С.М. Миронця, Л.А. Перелигіної, О.В. Тімченка [7], така модель повинна обов'язково містити три рівні репрезентативності: нормативний опис професії, експертну й емпіричну частини.

При цьому нормативна частина моделі, приймаючи різні форми, повинна розкривати юридично закріплені в законах, інструкціях, настановах вимоги до спеціальності та фахівця. Експертна частина повинна являти собою сукупну думку про заданий вид діяльності компетентних експертів, тобто фахівців. А емпірична частина моделі повинна містити опис вимог до індивідуальних якостей фахівця, складений на основі діагностичних даних про діяльність найбільш успішних фахівців.

Вищенаведене формує висновок про доцільність розгляду моделі професійної діяльності офіцера-психолога органу охорони державного кордону з позиції *системи нормативно-експертних вимог до спеціальності та особистості офіцера-психолога, що сприяють успішному вирішенню ним завдань психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності прикордонного відомства, навчання та виховання персоналу, а також створюють можливості для його саморозвитку із врахуванням потреб практики та перспектив розвитку психологічної служби.*

Дотримуючись даної позиції, нормативна частина даної моделі являтиме собою синтез нормативно-правових документів, що регулюють діяльність органів та підрозділів Державної прикордонної служби України, а також стосовно організації всіх напрямків роботи з персоналом прикордонного відомства, його оперативно-службового застосування та всебічного забезпечення.

Основу експертної частини становили наукові підходи, що пов'язані: з розробкою теорією єдності психіки і діяльності (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виговський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв та інші); розкривають закономірності розвитку особистості як суб'єкта власної життєдіяльності (С.Л. Рубінштейн,

С.Д. Максименко); вивчають психологічні аспекти готовності особистості до діяльності (О.Д. Ганушкін, О.Д. Сафін, М.І. Томчук), які доповнювалися здобутими нами раніше знаннями про структурні компоненти та суб'єктивні характеристики професійної діяльності офіцера-психолога прикордонного відомства.

Емпірична частина вищезазначеної моделі міститиме у собі всебічний аналіз існуючих моделей професійної діяльності фахівців, що були розроблені О.Ф. Бондаренко [1], М.І. Дяченко [5], Б. Ломовим [8], Л.А. Кандиловичем [6], І.С. Мангутовим [10], О.І. Назаровим [11], Н.Ф. Тализіною [15] та багатьма іншими науковцями, головним

і визначальним стрижнем якої став власне набутий емпіричний досвід виконання обов'язків офіцера-психолога Державної прикордонної служби України.

Отже використання раціональних компонентів зазначених підходів, досягнень сучасної науки і практики дозволяють нам розкрити структурні компоненти моделі професійної діяльності офіцера-прикордонника органу охорони державного кордону, взаємопов'язаними підструктурами якої є:

- об'єктивні характеристики діяльності;
- суб'єктивні характеристики діяльності;
- нормативні вимоги, які визначають дану діяльність;
- суб'єктивні та об'єктивні умови та фактори, що на неї впливають.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що для побудування моделі професійної діяльності офіцера-психолога органу охорони кордону ми, передусім, здійснили аналіз системи психологічного забезпечення діяльності прикордонного відомства (виділили шляхи її удосконалення), визначили головні складові професійної діяльності офіцера-психолога та її особливості. За усієї важливості кожної з розглянутих підструктур, слід зазначити, що вони не рівноцінні за своєю роллю у професійній діяльності офіцера-психолога органу охорони кордону. Окремі з них мають вирішальне значення, інші - другорядне, хоча й їх не можна ігнорувати. Окрім того, для найбільшої ефективності запропонованої нами моделі необхідна зумовлена, але не повна відповідність структури діяльності та вимог професії до особистості офіцера-психолога.

Доцільні напрямки подальших розвідок. На нашу думку, подальше використання даної моделі як еталона професійної діяльності офіцера-психолога прикордонного відомства створює можливості для детальної розробки безпосередньо компонентів моделі його особистості. Крім зазначеного, вона може служити і базою для розробки програми підвищення професійного рівня офіцерів-психологів. Це єдино правильний підхід, адже на сьогодні навіть найбільш детальна програма навчання офіцерів-психологів у системі професійної підготовки персоналу прикордонного відомства не містить у собі моделі її діяльності, отже не може бути еталоном свідомого та продуктивного управління цим процесом. З огляду на це, саме це завдання і є наступним етапом нашої подальшої наукової роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості: Монографія. – Харків, Фоліо, 1996. – 237с.
2. Бордовская Н.В, Реан А.А. Педагогика: Учебник для вузов. – СПб., Издательство «Питер», 2000.-304 с.
3. Боровик О.В., Боровик Л.В. Дослідження операцій в економіці: Навчальний посібник. – Чернівці, „Букрек”, 2006.-420 с.
4. Боровик Л.В., Журавльов В.В. Основи математичного моделювання у психолого-педагогічних дослідженнях: навчально-методичний посібник. – ДПСУ, 2006 -104 с.
5. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. – Минск, БГУ, 1976. –175с.
6. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Пономаренко В.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект. – Минск, БГУ, 1985. – 206с.
7. Екстремальна психологія: Підручник/ за заг. редакцією О.В. Тімченка – К.: ТОВ „Август Трейд”, 2007.-502 с.
8. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд., перераб., доп. – М., Деловая книга, 2003.- 336с.
9. Лозниця В.С. Психологія менеджменту: навчальний посібник. - К., КНЕУ, 1997. -248 с.
10. Мангутов И.С., Уманский Л.И. Организатор и организаторская деятельность. - Л., ЛГУ, 1975. - 294 с.
11. Назаров А.И., Субботин А.Н., Цекова В.А. Конструируя модель специалиста: и профессия, и квалификация. // Вестник высшей школы. – 1986. - №3. – С.20-25.
12. Психологічна енциклопедія. – К.:”Академвидав”, 2006. – С. 424.
13. Ржецкий Н.Н. Лекции по педагогике: фундаментальные основы. – К., 2001. – 40с.
14. Рузавин Г.И. Сущность математического моделирования. Филос науки, – 1982, – № 1– С. 56-69.
15. Талызина Н.Ф. Деятельностный подход к построению модели специалиста. // Вестник высшей школы. – 1986. – №3. – С.9 –15.